

ULRICH BECK:

Vlastní Bůh. Mírotvorný a násilný potenciál náboženství

Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2018, 210 strán, 1. české vydanie. Preložil Tomáš Chudý.

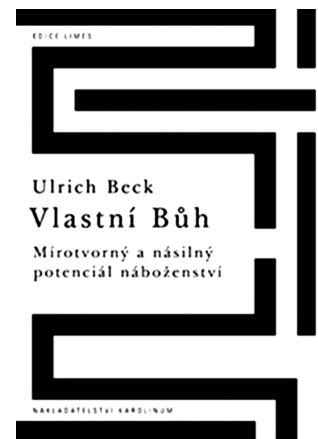
Nemecký sociológ Ulrich Beck (1944 – 2015) patrí medzi najznámejších nemeckých sociológov, ktorý bol vďaka širokému presahu svojho myslenia známy a citovaný aj mimo sociologických kruhov a bol považovaný za jedného z najvplyvnejších verejne angažovaných intelektuálov svojej doby. Najväčší ohlas dosiahla jeho kniha *Riziková spoločnosť. Na ceste k inej modernite* (po nemecky 1986, český preklad Beck 2004). Tému náboženstva sa širšie venoval vo svojej knihe *Vlastný Boh. Mírotvorný a násilný potenciál náboženstva*, ktorá v nemčine vyšla v roku 2008 (Beck 2008a) a do češtiny (aj na úžitok slovenského čitateľa) bola preložená v roku 2018 (Beck 2018). Pri tejto príležitosti poskytol viacero rozhovorov, ktorých témou boli Beckove názory na náboženstvo (Beck 2008b; Beck 2008c). Jej témy Beck naznačil niekoľko mesiacov predtým v článku *Boh je nebezpečný* v týždenníku *Die Zeit* (Beck 2007). V piatich tézach v ňom predstavuje svoje chápanie náboženstva, pričom dôkladne rozlišuje medzi podstatným menom *náboženstvo* a prídavným menom *náboženský*. Kým *náboženstvo* ako substantívum vníma náboženské pole podľa logiky buď alebo, adjektívum *náboženský* umožňuje pracovať s logikou nielen-ale aj. Byť náboženským podľa Becka nespočíva v príslušnosti k nejakej skupine alebo organizácii, ale označuje skôr isté nastavenie k existenciálnym otázkam, ktoré sa dotýkajú postoja a sebachápania človeka vo svete. Náboženstvo si nárokuje absolútnosť, univerzálnosť, stavia hranicu medzi veriacich a neveriacich, ktorým v rámci tohto dualizmu dokáže uprieť aj nárok byť považovaný za ľudskú bytosť. Oproti tomu náboženskosť, „byť náboženským“, umožňuje vďaka subjektívnemu vzťahu k transcendentnu tolerantnejší a flexibilný postoj. Práve v západných spoločnostiach, ktoré za svoj princíp považujú autonómiu individua, si vďaka možnosti byť náboženským, a to aj bez nutnosti vyznávať konkrétne náboženstvo, ľudia dokážu čoraz nezávislejšie vytvárať vlastné príbehy viery, ktoré patria k ich vlastnému životu a vlastnému skúsenostnému horizontu, vytvárajú si „vlastného Boha“. A práve uvažovanie o tomto „vlastnom Bohu“ je témou Beckovej knihy, ktorú postupne rozvíja v šiestich kapitolách.

Prvú kapitolu („Denník ‚vlastného Boha‘: Etty Hillesum“) označuje ako „nesociologický úvod“ a začína ju

uvažovaním nad denníkom holandskej Židovky Etty Hillesum (Hillesum 2012), ktorá si viedla denník od marca 1941 do októbra 1943, keď bola odvezená do koncentračného tábora a usmrtená. Etty je síce Židovkou, no židovská identita jej nie je vlastná. Nekonvertuje ani ku kresťanstvu. No so všetkou radikálnosťou prežíva a praktizuje „vlastného Boha“ – bez synagógy, bez cirkvi, bez komunity. Beck v tom vidí príklad náboženského individualizmu, typicky kresťanského, ktorý však nie je sebecký, ale transcenduje sám seba.

V druhej, už sociologickej kapitole, Beck hovorí o „návrate bohov a kríze európskej moderny“. Rozoberá teóriu sekularizácie, v ktorej vidí dedičku historickej kritiky náboženstva z dôb európskeho osvietenstva, ako ju formulovali Feuerbach, Marx, Nietzsche a Freud. Od konca Prvej svetovej vojny dochádza v Európe k zreteľnému ústupu náboženstva a zatiaľ čo európske kresťanstvo upadá, mimo Európy naberá na sile. S postupujúcou sekularizáciou však v Európe zároveň ožíva religiozita, čo spochybňuje teóriu sekularizácie. Pre Becka má jej zrútenie dokonca väčší význam než rozpad Sovietskeho zväzu alebo Východného bloku. Posilňujú aj mimokresťanské náboženstva, prítomné na európskej pôde – rastie napríklad počet mešít. Ožívajú tradičné, na autoritu a hierarchiu orientované formy náboženstva, ktoré postmodernému človeku uprostred neistého sveta ponúkajú identitu a stabilný obraz sveta. O formy otvoreného, tolerantného náboženstva už až taký záujem nie je, lebo pôsobí relativisticky a slabošsky. Beck je presvedčený, že napriek všetkému zdaniu ľudskosti sa v jadre náboženstva nachádza totalitný nárok. Podľa Becka treba v náboženskom svete očakávať konflikt medzi *náboženstvom*, jeho nárokom na absolútnu pravdu, a *náboženskostou*, ktorá vie spracovať aj pochybnosť ako formu prehĺbenia viery a spôsob prežitia náboženstva. Človek bude stáť pred výzvou vytvoriť si „vlastného Boha“, v ktorého ideji bude zapracovaný vlastný život človeka s jeho skúsenosťami (kapitola 3).

Vo štvrtej kapitole Beck rozvíja „herézu alebo vynález ‚vlastného Boha‘“: individuálna, ale nie individualistická idea „vlastného Boha“ nepozná absolútne pravdy, hierarchie, kacírov, pohanov ani ateistov. Beck v tom nevidí nič nekresťanské – podľa neho je individualizácia svojím obracanim sa na jednotlivca pôvodným kresťanským vynálezom a v tom bola aj jeho sila. Idea kresťanského chápania dôstojnosti a práv človeka sa však,

paradoxne, musela presadzovať často aj proti odporu kresťanských cirkví a skupín. Proces individualizácie nesie náboženskú pečať. Práve tento spirituálny individualizmus je znakom náboženskej identity Európanov a zásadne mení nielen cirkevné inštitúcie, ale aj mechanizmy odovzdávania náboženskej identity.

Prv než Beck prejde k náčrtu riešenia, ako je možné scivilizovať svetový konfliktný potenciál náboženstva, popíše v 5. kapitole päť modelov scivilizovania svetových konfliktov: model vedľajších dôsledkov: scivilizovanie prostredníctvom individualizácie náboženstva, tržný model: Boh ako zbožná forma, model ústavného štátu neutrálneho k náboženstvu, model „svetového etosu“ náboženstva, model metodologickej konverzie.

V záverečnej, šiestej kapitole Beck načrtáva „možnú budúcnosť náboženstva vo svetovej rizikovej spoločnosti“. Náboženstvám radí, aby sa zriekli svojho nároku „na pravdu“ a namiesto toho aby dali dôraz na mier. Môžu si zachovať svoje učenia, no zároveň v oblasti praxe môžu spolupracovať v snahe o pokoj vo svete. Podľa Becka „o budúcnosti ľudstva rozhoduje to, nakoľko bude možné nahradit' kategóriu pravdy kategóriou mieru“ (Beck 2018: 168). Náboženstvá potrebujú sekulárne normy, ktoré utlmia ich tendencie k totalitarizmu. Dôležité budú pritom dva princípy: princíp etnicko-národnej tolerancie náboženstva a princíp medzináboženskej tolerancie náboženstva. Pomocou nich získa hlas náboženstva na dôležitosti pri otázke, ako je možné civilizovať civilizáciu. Náboženstvo sa môže stať hýbateľom modernizácie vo svetovej rizikovej spoločnosti, ak kategóriu pravdy nahradí kategóriou mieru. Ako sa to má udiat? Beck dáva návod: „Vo vzťahu právd svetových náboženstiev k sebe navzájom je nevyhnutný svetoobčiansky kozmopolitizmus náboženstiev, ktorý nespočíva na nezvratných, ľuďmi vopred určených pravdách, ale na pravdách dohodnutých medzi ľuďmi, teda na pravidlách, zmluvách, postupoch (ľudské práva, právny štát, atď.)“ (Beck 2018: 195).

Pred náboženstvami, ale aj pred náboženskými ľuďmi tak stojí dvojité požiadavka: individualizácia a kozmopolitizácia viery. Beck na záver svojej knihy uznáva, že jeho úvahy neurobia žiaden dojem „na fundamentalistickú záľubu v krvi a násilí a už vôbec im nedokážu zabrániť“ (Beck 2018: 201). Avšak, pýta sa, čo iné, ako práve takéto úvahy, by mohli byť pokusom dokázať to? Otázka na záver knihy o „vlastnom Bohu“ tak necháva na čitateľovi, aby na ňu sformuloval „vlastnú odpoveď“.

Roman Kečka

BIBLIOGRAFIA:

- Beck, Ulrich. 1986. *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
 Beck, Ulrich. 2004. *Riziková spoločnosť. Na ceste k jinej moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Beck, Ulrich. 2007. „Gott ist gefährlich“. *Die Zeit*, 19. december 2007, 52.

Beck, Ulrich. 2008a. *Der eigene Gott: Von der Friedensfähigkeit und dem Gewaltpotential der Religionen*. Frankfurt am Main: Verlag der Weltreligionen.

Beck, Ulrich. 2008b. „Jeder kann seinen eigenen Gott erschaffen“. *Der Tagesspiegel*, 20. júl 2008.

Beck, Ulrich. 2008c. „Glaubensfragen. Eine neue Begeisterung“. *Frankfurter Rundschau*, 15. august 2008.

Beck, Ulrich. 2018. *Vlastní Bůh. Mírotvorný a násilný potenciál náboženství*. Praha: Univerzita Karlova. Nakladatelství Karolinum.

Hillesum, Etty. 2012. *Pretrhnutý život. Denníky z rokov 1941-1943*. Bratislava: Karmelitánske nakladateľstvo.

RÓBERT GÁFRIK:

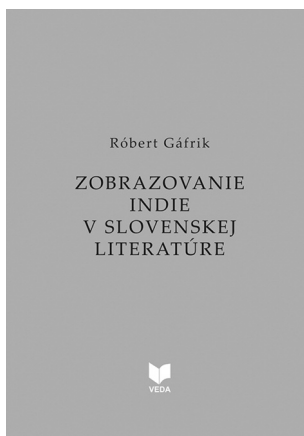
Zobrazovanie Indie v slovenskej literatúre

Bratislava, VEDA, 2018, 138 str.

Vo vydavateľstve VEDA vyšla cenná publikácia slovenského literárneho vedca, germanistu a v neposlednom rade sanskrtistu Róberta Gáfrika, ktorá mapuje podoby reflexie Indie a indickej kultúry v slovenskej literárnej tvorbe. Hneď na úvod treba konštatovať, že Gáfrikova monografia je pionierskym počínom, nakoľko takéto problematika dosiaľ ostávala slovenskými akademikmi len málo povšimnutá. Keďže Gáfrik téme percepcie Indie v slovenskej literatúre zasvätil viacero publikačných výstupov (2015; 2016; 2017; 2018), spomenutú medzeru v akademickej diskusii premostuje systematicky, pozorne a s fundovaným prehľadom.

Už pri čítaní prvej kapitoly, kde sa autor venuje „objavovaniu Indie v slovenskej literatúre 19. storočia“ môže čitateľa prekvapiť, ako zásadne indickej látka inšpirovala tvorbu našich literátov predminulého storočia a poznamenala ich spôsob uvažovania o národe i svete. Gáfrik tu odkrýva hĺbku vedomostí o Indii, ktorými národní buditeľia ako boli J. Kollár či L. Štúr disponovali, avšak zároveň odhaľuje aj to, akým spôsobom toto poznanie -niekedy s romantickou idealizáciou, či v prípade Štúra aj s takmer kolonialistickým pohrdaním – prispôbovali vlastnej vízii sveta. Pre religionistu sú v tejto súvislosti zaujímavé najmä state o Kollárovom hľadaní pôvodu Slovanov v Indii a snahou o dokázanie tohto pôvodu prostredníctvom argumentov z oblasti lingvistiky (predovšetkým etymológie) a náboženstva. Napriek Kollárovým obsiahlym poznatkom boli však jeho tvrdenia vo veľkej miere skôr romantickými fantáziami než serióznymi vedecky podloženými argumentmi.

Druhá časť monografie, ktorá je venovaná prvej polovici minulého storočia, sa začína málo známym no priam filmársky pútavým príbehom manželov Lubošin-

ských. Marek Lubošinský bol riaditeľom piešťanského hotela Thermia Palace, v ktorom bol v roku 1934 počas svojho liečebného pobytu ubytovaný jeden z vtedajších najvýznamnejších indických kniežat – bhópalský naváb Hamídulláh Chán. Ten bol natoľko nadšený Lubošinského manažérskymi schopnosťami, že dal manželom Lubošinským po-

nuku slúžiť na jeho dvore. Marek Lubošinský s manželkou Vierou ponuku prijali a v roku 1938 vycestovali do Indie, aby strávili sedem rokov v navábových službách. Viera Lubošinská si svoje všímavé postrehy z Indie i navábovho dvora zaznamenávala do denníku. Knižné vydanie denníku vyšlo v roku 2006 v piešťanskom balneologickom múzeu (Deák-Rácová 2006). O mimoriadnosti a hodnotnosti jeho obsahu dostatočne svedčí aj fakt, že sa v Oxford University Press v týchto dňoch pripravuje do tlače aj jeho anglický preklad.

Avšak nemenej pozoruhodný je aj príbeh evanjelického kňaza, filozofa, spisovateľa, humanistu a teozofa Jána Maliarika, ktorý pre svoje literárne diela čerpal mnohé podnety z indickej filozofie a prezentoval tu myšlienky humanizmu, pacifizmu, vegetariánstva a bratstva medzi národmi. Ako horlivý odporca vojny písal listy najvýznamnejším politickým a spoločenským osobnostiam sveta. Jeho zanietenosť proti vojne však bola trňom v oku štátnych orgánov, vďaka čomu prežil predposledný rok prvej svetovej vojny ako pacient pražskej psychiatrickej kliniky. Táto, žiaľ, málo známa ale mimoriadne zaujímavá osobnosť patrí medzi slovenských autorov, ktorí boli azda najväčšmi ovplyvnení kultúrnymi, náboženskými a literárnymi látkami Indie.

V ďalšej časti knihy sa autor zaoberá špecifickým obdobím reflexie Indie v časoch socializmu. Gárik sa na tomto mieste pýta, či prizma, cez ktorú slovenská literatúra na Indiu v tejto dobe nazerala, nebola podmienená lokalizáciou oboch krajín na geopolitickej šachovnici studenej vojny. Autor naznačuje, že isté hľadanie vzťahu medzi našincom a Indiou, bolo súčasťou koloniálneho projektu socialistického *druhého sveta*, ktorého ambíciou bolo prikloniť na svoju stranu nezúčastnený *tretí svet*.

Predposledná kapitola monografie je venovaná literárnemu spoznávaniu Indie po roku 1989. Gárik tu vyratúva a opisuje tvorbu menej známych autorov, ale aj autorov ako je Dorota Nvotová či Jozef Banáš, ktorých diela sa na pomery nášho knižného trhu tešia relatívne vysokej predajnosti. Hoci sa Gárik snaží používať jazyk, ktorý by

mu zabezpečil odstup od osobného hodnotenia úrovne literárnych diel, pri posledných dvoch menovaných autoroch pomedzi jeho riadky „presvitajú“ isté rozpaky nad tým, ako uchopiť povrchnosť ich zobrazovania Indie.

Posledná kapitola je výpočtom indických literárnych diel preložených do slovenčiny. Za touto kapitolou Gárik ešte dodáva aj bibliografický zoznam prekladov z indických literatúr po roku 1945, ktorý je usporiadaný podľa literárnych druhov a indických jazykov, v ktorých boli napísané.

Gárikova monografia *Zobrazovanie Indie v slovenskej literatúre* je dôležitým počínom, pretože je prvým systematickým a uceleným pohľadom na to, ako India rezonovala a rezonuje v slovenskej literárnej spisbe. Hodnota Gárikovej publikácie spočíva aj v tom, že jej obsah presahuje rámec záujmu literárnych vedcov, ale má čo ponúknuť i mnohým iným vedným odborom. Gárik navyše zvolil veľmi efektívnu literárnu stratégiu a materiál, ktorý je už sám o sebe veľmi zaujímavý, sprevádza svojim uhladeným a pútavým štýlom, pričom nešetrí bohatými citačnými „ochutnávkami“ z diel, ktoré opisuje a analyzuje. Zásluhou týchto kvalít, ale aj vďaka menšiemu formátu, predstavuje Gárikova monografia text, ktorý si zaujatý čitateľ prečíta takpovediac na jedno posedenie.

Matej Karásek

BIBLIOGRAFIA:

- Gárik, Róbert. 2015. „Representations of India in Slovak Travel Writing during the Communist Regime (1948-1989)“. In Gárik, Róbert – Pucherová, Dobrota (eds.). *Postcolonial Europe? Essays on Post-Communist Literatures and Cultures*. Leiden: Brill Rodopi, 283-298.
- Gárik, Róbert. 2016. „Obraz Indie v diele Ludovíta Štúra“. In Zajac, Peter (ed.) *Štúr, štúrovci, romantici, obrodenci*. Bratislava: Ústav slovenskej literatúry SAV, 189-201.
- Gárik, Róbert. 2017. „Indian Inspirations in the Works of the Slovak Writer Herman Klačko“. In Bednarczyk, Adam – Kubarek, Magdalena – Szatkowski, Maciej (eds.). *Rethinking Orient : In Search of Sources and Inspirations*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 103-111.
- Gárik, Róbert. 2018. *Zobrazovanie Indie v slovenskej literatúre*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- Deák, Dušan – Rácová, Anna (eds.). 2006. *Viera Lubošinská: Indický denník*. Piešťany: Balneologické múzeum Piešťany.

HARARI, Y. N.:

Homo deus: A Brief History of Tomorrow

London: Vintage, 2017, 528 str.

Profesor Yuval Noah Harari (*1976) sa narodil v Haife v Izraeli. Má titul PhD. z histórie na Oxfordskej univerzite a v súčasnosti prednáša na Hebrejskej univerzite v Jeruzaleme, kde sa špecializuje na svetové dejiny a dlhodobé historické procesy. V rokoch 2009 a 2012 získal výročnú Polonského cenu za kreativitu a originalitu v humanistických odboroch a v roku 2011 cenu Spoločnosti pre vojenskú históriu Moncado Award za články z tejto oblasti. Jeho dosiaľ najslávnejšia kniha *Sapiens: A Brief History of Humankind*, predstavujúca dejiny ľudského druhu z makrohistorického pohľadu, sa stala bestsellerom a bola preložená do štyridsiatich jazykov.

V tomto diele si Harari kladie otázky typu: V čom spočíva podstatný rozdiel medzi Homo sapiens a ostatnými živými tvormi? Aký je vzťah medzi históriou a biológiou? Je história spravodlivá a má nejaký smer? Je dnešný človek šťastnejší než ľudia v minulosti?

Harari prináša prekvapivé dejinné analógie a tiež prehľad súčasného vývoja aj takých disciplín, ako napríklad genetické inžinierstvo a nanotechnológie, ktoré by mohli v blízkej budúcnosti viesť k produkcii „nadľudí“, prípadne k vytvoreniu anorganickej formy života, teda k popretiu doterajšieho princípu prírodného výberu a k jeho nahradeniu ľudským zámerom.

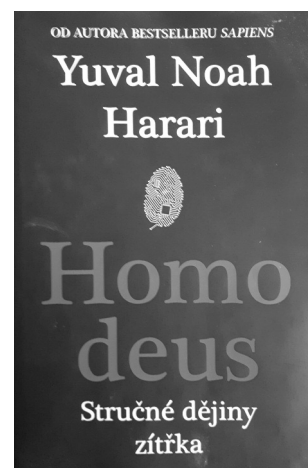
V diele *Homo deus: A Brief History of Tomorrow* obracia Yuval Noah Harari svoj záujem výhradne k budúcnosti. Analyzuje fascinujúce dôsledky, ktoré v nastupujúcej supertechnickej ére môže mať snaha o vytvorenie kyborga (oného „nadčloveka“). Umelá inteligencia sa

prepojí s ľudským mozgom a genetické inžinierstvo sa stretne s tradičnou morálkou. Dramatickým, miestami až bombastickým spôsobom Harari predstavuje víziu nepríliš vzdialeného sveta, kombinuje historické skúsenosti ľudstva s postulátmi filozofie a prírodných vied, ale aj s poznatkami špecializovaných odborov.

Čo sa stane s demokraciou, keď spoločnosti ako Google a Facebook budú poznať naše záluby a preferencie (vrátane politických) lepšie než my sami? Čo sa stane so sociálnym štátom, keď automatizácia a počítače celkom nahradia aj značne odbornú prácu a väčšina ľudí bude zbytočná? Príde k zrúteniu krivky demografického vývoja? Ako sa s genetickým inžinierstvom vysporiada napríklad islám? Budú v Silicon Valley vyvíjať len nové technické zariadenia alebo aj nové náboženstvá? A keď sa z Homo sapiens stane Homo deus, aké nové ciele si ľudstvo nájde?

Aké projekty by sme sa mali snažiť uskutočniť a ako ochránime krehkú planétu a civilizáciu pred vlastnými ničivými silami? Harariho kniha nám poskytuje náhľad do fantastických vízií, ale aj katastrofických nočných môt, ktoré budú utvárať 21. storočie – od vylepšovania a predlžovania života privilegovaných boháčov a pokusov o prekonanie smrti, až po vytvorenie umelého života. Ponúka svoju odpoveď na základnú otázku o ďalšom vývojovom stupni ľudstva: Kam kráčame? Kam sa uberá Homo deus?

Anton Korenčí

„Věda kolem nás“

edičná rada AV ČR a nakladatelství Academia, Praha, každá po 24 str.

Akadémie vied ČR a prestížne pražské nakladateľstvo Academia rozvinuli program na popularizáciu vedy. Edícia „Věda kolem nás“ je súborom propagačných zôšitov slúžiacich na prezentáciu vedy, jej histórie a aktuálnych výsledkov určenou stredoškolským študentom, učiteľom a širšej verejnosti. Jej cieľom je prehľadným a zrozumiteľným spôsobom zoznámiť verejnosť s jednotlivými podobami vedy a výskumu, ale aj s činnosťou a výskumom jednotlivých pracovísk Akadémie vied ČR. Edíciu vydáva Nakladateľstvo Academia v spolupráci s tými pracoviskami, ktoré majú záujem sa touto for-

mou predstaviť verejnosti. Každý zväzok preto prináša aj základné informácie o pracovisku, ktoré ho vytvorilo. V edičnej rade vyšlo aj niekoľko titulov, ktoré môžu byť zaujímavé pre religionistiku a príbuzné vedecké disciplíny. Sú to napr.: Miroslav Melčák, Karel Nováček, Lenka Starková, Ondřej Beránek: *Ohrožená architektura města Mosulu*; Stanislav Brouček: *Migrace a česká etnologie*; Věra Exnerová: *Demokracie na rozcestí: Čína, Střední Asie a Blízký východ*; Jiří Padevět: *Pochody a transporty smrti*; Eva Semotanová: *Historická krajina Česka a co po ní zůstalo*; Michaela Tučková: *Pamětní místa na komunistický režim*; Tomáš Černušák: *Všední život papežských nunciů u rudolfinského dvora*; Libuše Čižmárová: *Kouzla a čáry v českých nářečích*; Bronislav Ostránský: *Současný islám: Tendence a dynamika*. Niektoré tituly